

УДК 378.016:519.65

Р. В. Миленкова, к.п.н., доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

(НА МАТЕРІАЛІ ВИКЛАДАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ)

У статті представлено деякі практичні та методологічні аспекти професійної підготовки майбутніх юристів. Запропоновано основні способи реалізації міждисциплінарного підходу до побудови процесу опанування латинською мовою студентами-юристами протягом їх навчання у ВНЗ та окремі методичні розробки в організації цього процесу.

Ключові слова: методика викладання латинської мови, міждисциплінарність, процес підготовки майбутніх юристів, рівень професіоналізму, концепт, концептосфера.

В статье представлены некоторые практические и методологические аспекты профессиональной подготовки будущих юристов, описаны основные способы реализации междисциплинарного подхода к построению процесса изучения латинского языка студентами-юристами в процессе их обучения в вузах; представлены методические разработки по организации этого процесса.

Ключевые слова: методика преподавания латинского языка, междисциплинарность, будущие юристы, образовательный процесс, уровень профессионализма, концепт, концептосфера.

Постановка проблеми. Застосування міждисциплінарного підходу у процесі фахової підготовки майбутніх юристів розглядається як частина загальної проблеми підвищення рівня професійної, світоглядної, комунікативної та кроскультурної компетентності випускників вищих навчальних закладів.

Зв'язок даної статті з науковими та практичними завданнями полягає в тому, що нині, коли політичні та соціальні зміни надають молоді можливість вільної самореалізації у різних країнах світу, існує об'єктивна необхідність

формування світоглядного розуміння та цілісного сприйняття науково-культурного розвитку людства. Засобом формування такого світосприйняття бачиться міждисциплінарний підхід в освіті.

Налагодження міждисциплінарних зв'язків у процесі навчання латинської мови майбутніх фахівців є, на наш погляд, недостатньо висвітленою частиною загальної проблеми оновлення змісту вищої освіти.

Мета статті полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні формування системи міждисциплінарних зв'язків у процесі професійної підготовки юристів.

Завдання даної статті полягає у розкритті основних форм, способів та засобів реалізації міждисциплінарного підходу у побудові процесу опанування латинською мовою студентами протягом їх навчання у ВНЗ.

Аналіз актуальних досліджень. Проведений у рамках дослідження аналіз наукової літератури з різних напрямів показав високу зацікавленість дослідників до феномену міждисциплінарності в освітньому процесі. Значний внесок у розробку цього поняття здійснили українські та зарубіжні вчені, які розрізняють поняття «міждисциплінарність», «полідисциплінарність», «трансдисциплінарність» (В. Буданов, О. Князева, С. Курдюшов); розглядають міждисциплінарність як етап розвитку між фундаментальністю та інноваціями в науці (В. Гончаренко); вивчають філософський аспект міждисциплінарності як загальнонаукової методології (М. Кругляк).

Також у контексті проблеми було проаналізовано наукові здобутки у галузі методики викладання мов та філології, зокрема праці про стан і прийоми розв'язання проблеми міжмовної взаємодії, про різні підходи до класифікації типів взаємодії мов (Б. Горнунг, Б. Серебренніков, Ю. Жлуктенко, А. Білецький, С. Семчинський та ін.); оцінки причин появи запозичень у мові (А. Мартіне, С. Семчинський, Ю. Сорокін, С. Шаумян, Л. Крисін, О. Муромцева) та етапів запозичення як процесу; про неоднаковість поглядів дослідників щодо систематизації запозиченої лексики (Я. Грот, І. Огієнко, Д. Лотте); про стан вивчення впливів латинської мови на українську та інші мови.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку освіти та науки набуває особливої актуальності проблема загальнонаукової методології, коли поряд із процесами диференціації наукового знання за галузями важливою стає його інтеграція. Висока насиченість програми підготовки майбутніх юристів предметами, що досліджують достатньо відмінні одна від іншої галузі, породжують проблему узгодженості різних сфер пізнання. Особливо гостро це виявляється при вивченні профільних та допоміжних дисциплін.

Коротко розглянемо основні поняття дослідження. "Міждисциплінарність" вживається у різних значеннях, близькими синонімами є полідисциплінарність і трансдисциплінарність, кожний з яких має свої відмінності у тлумаченні. Таке розрізнення детально проаналізовано Є. Князевою та С. Курдюмовим [4, с. 341-357].

Полідисциплінарність позначає спільне вивчення якогось складного об'єкта різними дисциплінами (наприклад, вивчення людини психологією, генетикою, соціологією тощо). Тут лише окреслюється можливість діалогу між науками, коли кожна наука має свій окремий предмет дослідження.

Трансдисциплінарність передбачає вихід досліджень за дисциплінарні межі, коли відбувається перенесення дослідницьких схем з однієї галузі в іншу. Трансдисциплінарне дослідження є спільним дослідницьким проектом для кількох відмінних галузей знання. Міждисциплінарна взаємодія передбачає комунікацію, в якій кожна дисципліна є водночас автономною і відкритою, а не єдиною пізнавальну модель. "Необхідно, щоб кожна наукова дисципліна, що входить в полі- і трансдисциплінарний комплекс, була одночасно і відкритою, і замкнутою. Відкрита щодо нових когнітивних схем, які переносяться із суміжних і більш віддалених наукових дисциплін і мають для неї евристичну значущість; готова до кооперації з іншими науковими дисциплінами, до реалізації спільних дослідницьких проектів. Замкнута, бо вона повинна прагнути зберегти свій специфічний предмет і ракурс дослідження, розвивати

свої прогресивні і найбільш просунуті дослідницькі методи і стратегії" [4, с. 347-348].

Отже, розглянемо специфіку застосування міждисциплінарності у викладанні латини майбутнім юристам. Більшість підручників латинської мови створена фахівцями з освітою та досвідом роботи на факультетах класичної філології. Викладання латинської мови на таких факультетах передбачає високий загальноосвітній рівень абітурієнтів, їх спрофільованість за мовними дисциплінами (можливо навіть вивчення курсу латинської мови у школі), значну кількість академічних годин на вивчення латинської мови та історії римської літератури. Тому наявні підручники більш зорієнтовані на засвоєння граматики та роботу з текстами.

Особливість викладання латинської мови для юристів полягає у тому, що абітурієнти немовних напрямів підготовки з одного боку мають жорстко обмежену кількість академічних годин (курс практично винесений на самостійне опанування), з іншого – стоять перед засвоєнням потужної граматичної бази, що у сукупності не дає часової можливості застосування творчих, неординарних форм проведення занять, надає дуже мало варіативності, адже метою вивчення є цілісне засвоєння матеріалу, передбаченого програмою. Таким чином, студенти після перших занять втрачають зацікавленість і мотивацію у вивченні предмету. Робота за класичними підручниками втрачає ефективність та вимагає певної інтенсифікації методів.

Оскільки освітньо-кваліфікаційна характеристика юриста передбачає вміння читати юридичні тексти, готовність до засвоєння спеціальних юридичних курсів, розуміння міжнародної наукової та юридичної термінології, ми бачимо логічним використовувати курс латинської мови як системоформувальну дисципліну в утворенні міжпредметних зв'язків.

З метою досягнення поставлених завдань системоформувальності на пропедевтичному етапі вивчення мови викладач повинен, використовуючи евристично-ретроспективний метод сформулювати чітку уяву про походження латинської мови. Однією з методик ми бачимо таку. Спочатку філолог формує у

студентів навички порівняння та аналізу лексики 1) основного словникового складу:

caput (лат.) – capital (англ.) – Kapital (нім.) – капітальний (укр.);

mors, mortis (лат.) – murder (англ.) – Mord (нім.) – мертвий (рос., укр.);

tres (лат.) – three (англ.) – drei (нім.) – три (укр.);

2) юридичної термінології:

ius, iuris; prudentia, ae (лат.) – юриспруденція;

alius; ibi (лат.) – аліби;

de iure (лат.) – по праву, де-юре;

quasi ex delicto (лат.) – квазіделікт;

3) загальноприйнятих латинських запозичень:

A.D.; p. m.; a. m.; P. S.; et cetera; vice versa (в англ.).

Наступним кроком є аналіз лексики не сучасної, а архаїчної, прикладів смислових та фонетичних змін у мовах-рецепієнтах. Продовжуючи ретроспекцію викладач надає інформацію про плем'я латинців, їх мову, звичаї, розташування. Подальшим кроком є завдання графічного зображення схеми розвитку індоєвропейських мов, зокрема італійської гілки (додаткова інформація подається з роздатковим матеріалом).

На тому ж занятті аналізується вплив та занепад латинської мови, її використання українськими діячами політики, культури, та релігії, сучасний стан. Необхідно наголошувати на тому, що «мертва мова» продовжує функціонувати в окремих сферах діяльності, як то наука та релігія, видаються журнали, спеціально присвячені живій латині: "Latinitas" (Ватикан), "Palaestra Latina" (Барселона), "Vox Latina" (Заарбрюккен), "Vita Latina" (Авіньон), "Orbis Latinus" (Мендоса, Аргентина).

Вже на етапі початкового оволодіння латинською мовою одним з інструментів реалізації міждисциплінарності є вивчення крилатих виразів. Творчі завдання з сентенціями передбачають пошук студентами у фольклорі рідної мови аналогій до вираження народної мудрості у 1) побутовій тематиці; 2) у сучасних трактуваннях юридичних та процесуальних виразів:

Ignorantia non est argumentum (лат.)

Незнання закону не звільняє від відповідальності (укр.);

Argumentum ad ignorantiam (лат.)

Аргумент, розрахований на необізнаність слухача (укр.).

На тому етапі вивчення латинської мови, який є достатнім для часткової репродукції в інших сферах, міждисциплінарність реалізується у ході вивчення цілої низки дисциплін.

Це передбачає 1) застосування принципів міждисциплінарності та трансдисциплінарності при підборі змісту та форм занять з латинської мови; 2) організацію творчого співробітництва викладачів спеціальних юридичних курсів, які у процесі засвоєння передбачають зв'язок з латинською мовою: основи римського приватного права, юридична деонтологія, цивільний процес, кримінальне право, ораторське мистецтво, державне (конституційне) право зарубіжних країн, історія вчень про державу і право, проблеми теорії держави і права тощо; 3) побудову скоординованої системи дій та вимог викладачів різних предметів у напрямку стимулювання використання латинської лексики в творчих наукових роботах майбутніх юристів (есе, проектах, доповідях, курсових, дипломних роботах), формулюванні наукових робіт, статей:

Смертна кара в XXI столітті: pro et contra.

Dic, duc, fac, fer! Критичний аналіз морального аспекту діяльності юриста.

Розглянемо міждисциплінарні зв'язки латинської мови з юридичними дисциплінами. У ході вивчення основ римського права студенти досліджують юридичні джерела, такі як Кодекс Феодосія, Коментар Катуса, Дігести Юстиніана та ін.

Майбутні юристи оперують поняттями edictum, mandatum, rescriptum, leges та ін., вивчають основні напрями діяльності римських юристів (*respondere, cavere, agree*). Вивчення складових римського сімейного права передбачає використання понять, отриманих у процесі перекладу латинських текстів і документів (*cum manu mariti, sine manu*). За програмою зобов'язувального

римського права студенти визначають види договорів та контрактів: *verbi* (слово), *litteris* (буква), *res* (річ), *consensus* (домовленість).

Через переклад вводиться нова лексика, яку студентам необхідно пояснити, використовуючи словники та підручники з римського права, наприклад, назви державно-адміністративних документів (*administratio* – адміністрація, розпорядження; *actus* - акт, правовий урядовий документ; *dispositio* – диспозиція, розпорядження, план; *conventio* – конвенція, договір, зближення, угода; *constitutio* – конституція, зведення законів та ін.) А також назви урядових осіб (напр.: *administrator* – адміністратор, правитель, намісник, заступник; *antecessor* – антецесор, посередник; *executor* – екзекутор, виконавець судового рішення тощо).

Ефективною методикою засвоєння юридичної латинської термінології є методика роботи з основними концептами права за О. Лисак [6]. Студентам пояснюється смисл концептосфери як ментальної сутності, що має відображення в мові; потім на опрацювання пропонуються лінгвокультурні концепти, що стосуються права, держави чи закону, які мають латинське походження і збереглися в українській та англійській мові, наприклад: *lex* – закон, *ius* – право, *iustitia* - справедливість, правосуддя, *iudex* – суддя. Опрацьовуючи фрази для запам'ятовування викладач формує таблицю (табл.1) так, щоб студент використовував переклад тих мов, які він вивчає та відслідковував спільні та відмінні риси. Необхідно заповнити пропуски та вивчити сентенції.

Таблиця 1

Опрацювання концепту «Право»

Lingua Latina	Українська	English
Aequitas nunquam contravenit legem	Справедливість ніколи не суперечить закону	Equity never contradicts the law
Lex prospicit non respicit.	_____	The law looks forward, not backward.
Lex uno ore omnes	Закон з усіма говорить	_____

alloquitur.	одними устами.	
-------------	----------------	--

У цьому руслі висуваються завдання по класифікації перекладених та вивчених юридичних сентенцій за основними концептами (*lex, dignitas, sapientia, ius, iustitia, civitas* тощо); відбір з підручника якомога більшої кількості виразів за концептами; аналізу концептів у латинській, українській, англійській мові, можливо, у формі дискусії. Крім того на заняттях з латинської мови пропонуються завдання по складанню юридичних текстів з використанням вживаних нині латинських виразів (*apriori, de facto, pro forma, extra ordinem, post factum, alibi, qui prodest*).

Зв'язок з англійською (німецькою, французькою мовами тощо) встановлюється за такими напрямками: 1) аналіз пристосування латинізмів до особливостей мови-реципієнта, яке виявляється на всіх структурних рівнях – від фонетичного до семантичного; 2) вплив латинської лексики на позначення загальних і часткових понять судочинства, мір і способів покарання, назви зі сфери виконавчої і слідчої діяльності судових органів, назви юридичних документів, назви судових інстанцій; 3) застосування у писемних документах латинських юридичних кліше (*ad hoc; affidavit; bona fide; caveat; de facto; de jure; et cetera; exempli gratia; ex parte; id est; in camera; in curia; in situ; inter alia; ipso facto; per pro; per se; prima facie; pro rata; quasi; sub iudice; ultra vires; videlicet*).

Опанування таких кліше може також виконуватись у подвійному перекладі (табл. 2).

Таблиця 2

Юридичні мовні кліше у письмових документах

Lingua Latina	Українська	English
Inter alia	Між іншим	Among other things
Caveat	_____	Warning
Pro rata	Пропорційно	_____

Для студентів з високим рівнем іншомовної підготовки можливе завдання, розв'язання якого передбачає переклад поза рідною мовою (з латинської, наприклад, на англійську), як то латинських термінів, які застосовуються для опису юридичних принципів:

stare decisis – principles of binding precedents;

ratio decidendi – the rule at law reasoned;

obiter dictum – persuasive authority.

Таким чином, змушені працювати творчо та консультиватись за джерелами з інших дисциплін, підбирати та аналізувати еквіваленти, студенти підвищують свій лінгвістичний та професійний потенціал.

Висновки. Отже, вивчення латинської мови студентами юридичних факультетів вбачається системоутворювальним інструментом міждисциплінарності в процесі підготовки майбутніх юристів. Ті можливості, які надає вивчення вказаного предмета, можуть бути використані для підвищення зацікавленості й мотивації, формування наукового світогляду, зростання рівня професійної комунікації майбутніх фахівців у галузі права.

Ефективність реалізації методики досягається завдяки виконанню відповідних організаційно-педагогічних умов, а саме застосування принципів міждисциплінарності та трансдисциплінарності при підборі змісту та форм занять з латинської мови; організації творчого співробітництва викладачів спеціальних юридичних курсів; побудову скоординованої системи дій та вимог викладачів у напрямку стимулювання використання латинської лексики в творчих наукових роботах майбутніх юристів.

Список літератури

1. Буданов В. Г. Эволюция дисциплинарного знания как процесс междисциплинарного согласования [Текст] : / В. Г. Буданов // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности– М. : Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2009. – 258 с.

2. Грищенко С.П. Лексичний вплив як чинник динаміки мови-рецепієнта (на матеріалі латинських запозичень українських пам'яток кінця XVI – XVII ст.) Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, К., 1999, – 20 с.

3. Кацман Н.Л. Методика преподавания латинского языка [Текст] : / Н.Л. Кацман. – М. : Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2003. – 258 с.

4. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Трансдисциплинарность синергетики: следствия для образования // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М., 2003, – 232 с.

5. Латинский на все случаи жизни [Текст] : / Сост. С.В.Барсов. – М. : АСТ : Астрель : Транзит книга, 2006. – 431 с.

6. Лысак Е.А. Методика преподавания латинского языка, основанная на сравнительном анализе концептов права в русском, латинском и английском языках [Текст] : / Е.А. Лысак // Российское право в Интернете. – № 3, 2009, С. 1-12.

7. Приходько В. П. Римське право : навчальний посібник для студентів юридичних факультетів економічних вузів [Текст] : / В. П. Приходько. – Суми : ПП Поліграф, 2008. – 196 с.

Summary

The article is devoted to the practical and methodological aspects of professional preparedness of future lawyers and description of the main method points of the interdisciplinary approach realization.

Key words: methods of teaching Latin, interdisciplinary approach, future lawyers, education process, professional level, concept.